
KORA ÚJKOR

Európai kongresszusi helyszínek a kora újkorban. Tanulmányok a badeni béke 300. évfordulója alkalmából

A „*Kora újkori európai kongresszusi helyszínek összehasonlító történeti vizsgálata. A badeni béke (1714)*” című tanulmánykötet a svájci Badenben 2014. szeptember 5–6-án megrendezett történészkonferencia előadásai alapján készített – szerkesztett, bővített és jegyzetekkel ellátott – tanulmányokat tartalmazza. A kötet a Böhlau kiadó gondozásában látott napvilágot 2016 elején. A spanyol örökösödési háborút lezáró hármass békerendszer 300. évfordulója alkalmából Utrechtben és Rastattban is sor került egy-egy történész konferencia megrendezésére.¹ A badeni konferencia ennek a sorozatnak a záró eseménye volt.²

A kiadott tanulmánykötet — az általánosan bevett magyar gyakorlattal szemben — rendkívüli következetességgel követi a konferencia tematikai felépítését. A kétnapos rendezvényt egyedül levezető és elnöklő *Christian Windler* (Berni Egyetem) egyúttal a kötet szerkesztőjeként vetette papírra bevezető gondolatait. A plenáris előadásként is felfogható első előadás írott változata a kora újkori kongresszusi városok kiválasztásának szempontjain és státuszán keresztül a téma tudományos elméleti megalapozását kínálja fel.³ Az előadásokat, így a tanulmányokat is három tematikai csoportba sorolták a konferencia koncepciójának megalkotói. Az első fejezetben az előadók kísérletet tettek Badennek, mint az esküszövevényi gyűlések helyszínéül a XVIII. század elejéig a leggyakrabban választott svájci város történetének és a német birodalmi gyűlés helyszínének, Regensburgnak a bemutatására, valamint a kongresszusi helyszínek kiválasztási szempontjainak történeti összeha-

1 A korábban napvilágot látott, kapcsolódó tanulmánykötet címe: Durchhardt, Heinz – Espenhorst, Martin (hg.): *Utrecht–Rastatt–Baden 1712–1714. Ein europäisches Friedenswerk am Ende des Zeitalters Ludwigs XIV.* Göttingen 2013.

2 Az évforduló alkalmából kiadták a badeni béke svájci krónikásának, Caspar Joseph Dorernek a Diariumát, amelynek ismertetését lásd: Klió 25. (2016) 1. sz. 30–33.

3 Schilling, Lothar: „*Temples de la paix et de la sureté publique au milieu des armes.*” *Auswahl und Status frühneuzeitlicher Kongressorte.*

sonlítására.⁴ A második fejezet előadásait kizárólag az 1714. évi svájci találkozó helyszínének szentelték a konferencia rendezői.⁵ A harmadik részben olvashatók a kora újkori béketárgyalások helyszíneinek összehasonlító történeti vizsgálatait célul kitűző írások. A kora újkori európai béketárgyalások helyszínéként a kutatók korábban azokat a városokat vizsgálták, ahol a nagyhatalmak képviselői többtagú tárgyalódelegációk képviselőjében, több hónapon keresztül folytattak multilaterális tárgyalásokat az adott európai háború lezárásáról. Azaz jórészt eddig a vesztfáliai békék, Köln (1673–1674), (1676–1689), Rijswijk (1697), Utrecht (1712–1713), Cambrai (1724–1725), Soissons (1728–1729), valamint Aachen (1748) városaiban lefolytatott béketárgyalások álltak a figyelem középpontjában. A harmadik tematikus fejezetben *Annuschka Tischer* (Würzburgi Egyetem) és *Gerd Steinwascher* (Oldenburg) írásai a vesztfáliai békék helyszíneinek vizsgálatára irányultak.⁶ *Tilman Haug* (Berni Egyetem) Köln és Nijmegen kiválasztási szempontjainak összehasonlítására tett kísérletet tanulmányában.⁷ *Lucien Bély* (Sorbonne, Paris) és a két a holland történész – *Von Renger de Bruin* és *David Onnekink* (Utrecht) – Utrecht kongresszusi társadalmát és vallási praktikáit vette górcső alá.⁸

A konferenciakötetet a kutatási eredmények és perspektívák összegzése zárja, mégpedig egy olyan előadó részéről, aki sem a moderálásban, sem előadás által nem járult hozzá a konferenciához, azonban példás módon minden egyes előadást végighallgatott (*Hillard von Thiessen*,

4 Meier, Bruno: *Badekur und Politik. Baden als Kongressort in der Alten Eidgenossenschaft*. Würzler, Andreas: *Politik und amusement. Ratsherren und Diplomaten in der Tagsatzungsstadt Baden*. Andreas Würzler témához szorosan kapcsolódó habilitációs munkájának ismertetését lásd: *Klió* 24. (2015) 4. sz. 62–67. Kampmann, Christoph: *Immerwährender Reichstag und Tagsatzung als Wirkungsorte europäischer Diplomatie. Kommentierende Anmerkungen*.

5 Lau, Thomas: *Neutrale Räume. Die Konstruktion der eidgenössischen Unparteilichkeit zwischen 1712–1818*. Stücheli, Rolf: *Der europäische Friedenskongress von Baden 1714 und die Rollen der Eidgenossen*. Braun, Guido: *Stadt und Kongress als Erfahrungsräume eines kurialen diplomatischen Akteurs. Domenico Passionei in Baden*.

6 Tischer, Annuschka: *Zwei Verhandlungsorte für einen Frieden. Die räumliche Dimension des Friedenskongresses in Münster und Osnabrück (1644–1648)*. Steinwascher, Gerd: *Der Westfälische Friedenskongress in Osnabrück. Probleme und Chancen einer halbsouveränen Stadt im Rampenlicht europäischer Diplomatie*.

7 Haug, Tilman: *Zwei Friedenskongresse und ein Entführungsfall. Köln und Nimwegen als Kongressorte während des Niederländischen Krieges (1673–1679)*.

8 Bély, Lucien: *Kongress- und Stadtgesellschaft. Das Beispiel Utrecht (1712/1713)*. Bruin, Renger de – Onnekink, David: *Religiöse Praktiken in Utrecht während der Friedensverhandlungen*.

Rostocki Egyetem).⁹ A konferencia ilyen módon történő megszervezése — nem beszélve a kevesebb előadás, tartalmasabb expozék alkalmazott szempontjáról — rendkívüli mértékben emelte a konferencia tudományos színvonalát. A tanulmánykötet szerkesztési és lektorálási munkálatait, az idegen nyelvű szövegek fordítását, a kötet végén található bibliográfia összeállítását, a hely- és névmutató elkészítését a Berni Egyetem Újkori Történeti Tanszékének munkatársai végezték el. A kötet tanulmánya-
inak egységesen német nyelven történő megjelenését fontosnak tartotta a szerkesztő, ezért Bély francia, a holland történészek angol nyelvű előadásainak szövegeit német nyelvre fordították le. Egyedül Ludolf Pelizaeus (Amiens) előadása a württembergi herceg Eberhard Ludwig von Württemberg szeretőjének, Wilhelmine von Grävenitznek a diplomácia tevékenységéről maradt ki a tanulmánykötetből.¹⁰ A kora újkori titkos női diplomácia lehetőségeinek rendkívül érdekes témája sajnálatos módon így nem kapott helyet a kötetben.

A kora újkori béketárgyalási helyszínek elsősorban rajnai, vesztfáliai és holland területeken feküdtek, amelyek számos esetben egyúttal a háborúk által sújtott területek is voltak. A kérdés egyik neves kutatója, *Heinz Durchhardt* tipológiai rendszere szerint megfontolás tárgyát képezte a tárgyalási helyszín megválasztásánál az adott város felekezeti nyitottsága, infrastruktúrája, a helyi biztonság, valamint az, hogy mennyire kínált lehetőséget az informális érintkezésre – legyen szó vadászatról, gyógyfürdőzésről, vagy éppen a borbélyházak szolgáltatásainak igénybevételéről.

A témában kutató európai történészek az utóbbi időkig vonakodtak attól, hogy a svájci Aargau kantonban található Badent a jelentős kongresszusi helyszínek közé sorolják. Ennek oka egyrészt abban rejlik, hogy 1714 őszén a néhány hónappal korábban megtárgyalt rastatti feltételekhez képest csak kisebb módosítások elfogadására került sor a svájci fürdővárosban. Fontos eltérés továbbá még az, hogy az európai hatalmak képviselői csupán bilaterális tárgyalásokat folytattak itt, nélkülözve a multilaterális tárgyalások korábban gyakran kiemelt szempontját. A svájci fürdőváros, mint kongresszusi helyszín jelentőségét azonban tagadhatatlanul növelte maga a létrehozott eredmény. A félbeszakadt utrechti, majd a birodalmi rendek által el nem ismert rastatti béketárgyalásokkal szemben az itt folytatott megbeszélésekkel a Franciaország és a Német-Római Császárság között kiobbant spanyol

9 Thiessen, Hillard von: *Die Verortung der Kongressdiplomatie. Kommentar und Schlussbetrachtungen*.

10 Pelizaeus, Ludolf: *Orte geheimer weiblicher Diplomatie. Wilhelmine von Grävenitz in den Verhandlungen zwischen Frankreich, der Eidgenossenschaft und Württemberg 1711 bis 1714*.

örökösödési háborút a felek végül eredményesen zárták le. *Lothar Schilling* véleménye szerint Baden a kora újkori „kongresszusi mánia” jó példáját is kínálja, a *durchhardti* tipológiának pedig messzemenően megfelel. Rendkívül jó közlekedési útvonalon fekszik, a kortársak biztonságos városként tartották számon. A várost kondomínium formájában uraló Zürich és Bern kanton garantálta a felekezeti nyitottságot. Baden pedig még fürdőhelyei, bordélyai, vendégfogadói által is az informális érintkezés ideális helyszínének bizonyult.

A kora újkori semlegesség kérdését több alkalommal felvetették a konferencia résztvevői, és a kötetben is számos reflektálás található a fogalom értelmezésére. *Schilling* bevezető tanulmányában ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy a semlegesség szó konkrét használata elsősorban politikai és nem jogi kontextusokban ragadható meg igazán az egyébként *Grotius* művei által tematizált kora újkori történeti korszakban. A diplomaták sérthetetlenségének igénye egyértelműen kimutatható, és a demilitarizálás által fontos szempontként van jelen a tárgyalófelek megfogalmazta feltételek között. A XVIII. század folyamán egyre gyakrabban vált nyilvánvalóvá az az elvárás, hogy a béketárgyalások helyszíne ne fekszen háború által sújtott területen.

Tilman Haug például *Nijmegen* esetén keresztül kitűnően érzékeltette a semlegesség fogalmának kora újkori értelmezési alternatíváit. Míg a holland tárgyalófél a tárgyalási helyszín teljes demilitarizálását, azaz az elfoglalt területek kiürítését és a katonai kontribúciók behajtásának szüneteltetését értette semlegességen, addig a franciák elvárták mindenfajta ellenséges katonai akció beszüntetését a tárgyalások idejére. A kompromisszumos megoldást úgy érték el, hogy *Nijmegen* körül kialakítottak egy keskeny, fél német mérföld szélességű biztonsági sávot. A város továbbá külön jogi státuszt élvezett azáltal, hogy kikerült a Holland Köztársaság fennhatósága alól. Az előtárgyalásokat folytató képviselők pedig szabályzatban rögzítették, hogy a helyi városi vezetésnek és a hivatalosan kinevezett közvetítőknek garantálniuk kell a béketárgyalások sikeres lebonyolítását, más szóval felelősséget kell vállalniuk érte.

A spanyol örökösödési háborúban szembenálló nagyhatalmak közül Franciaország és a Német-római Császárság 1702-ben nyilatkozat útján biztosította az esküszövevényes kantonokat arról, hogy területükre pártatlan uralmi területként tekint, ahol egyikük sem kíván katonailag jelen lenni, vagy átvonulni. Ez az esemény semlegességi nyilatkozatként rögzült a svájci történeti szakirodalomban. *Thomas Lau* ezzel szemben arra hívta fel tanulmányában a figyelmet, hogy a svájci kantonok számos zsoldos-szerződést kötöttek európai uralkodókkal, következésképpen modern értelemben vett semlegességről egyáltalán

nem lehet beszélni ilyen politikai konstellációk esetében. A konferencián egyébként is konszenzus született arról a történészek között, hogy a svájci semlegesség a spanyol örökösödési háborúban csak megszorításokkal elfogadható tézis, tekintettel arra, hogy az esküszövevényi kantonok összefogása a XVIII. század elején meglehetősen törekeny és átmeneti volt.

A tanulmányokban gyakran visszatérő érvelés eredményeképpen tudatosulhat, hogy a felekezeti nyitottságon túl Baden azért is ideális béketárgyalási helyszínnek bizonyult, mert nem feküdt háborús területen. Noha a felekezeti nyitottság, vallási tolerancia nem tekintett vissza hosszú múltra, hiszen a városi vezetés a kizárólagos katolikus vallási befolyást csak a két évvel korábban 1712-ben lezajlott villmergeri háború után tudta megtörni, így megnyitni a városkapukat a református vallás előtt, a vallások szabad gyakorlása a badeni konferencia idején mindazonáltal biztosított volt. Ahogy sem a francia uralkodó, sem a német-római császár nem igényelte Passioneinek, a Szentszék követének politikai közvetítését Badenben, ugyanúgy fontos volt az, hogy a béketárgyalásoknak helyet adó közösség minden vallás képviselője számára biztosítsa a mindennapi vallásgyakorlathoz fontos alapfeltételeket. A vallási tolerancia mellett pedig egyre inkább elvárásként fogalmazták meg a felek azt, hogy a kora újkori békeművek létrehozásában nem hadviselő, harmadik fél is közreműködjön. Arra az olvasóban logikusan felvetődő kérdésre azonban, vajon a vallási szereplők közvetítői tevékenységének háttérbe szorulása, a felekezeti nyitottság követelményeinek minél szélesebb körű alkalmazása és a politikai semlegesség egyre határozottabb érvényesítése között bármilyen társadalomtörténeti ok-okozati összefüggés létrehozható-e a badeni béke korában, nos, ennek a három jelenségnek az egyedi időbeli, és helyszíni találkozására, azaz vallási tolerancia és politikai semlegesség párhuzamos, egymást erősítő vagy gyengítő tényezőinek magyarázataira nem találunk a tanulmányokban összekötő gondolatokat. A jövőben elvégezni kívánt kutatások remélhetően adekvát válaszokat kínálnak majd erre a felvetésre is.

Rolf Stücheli svájci történész véleménye szerint a nem hadviselő, harmadik fél bevonása a kora újkori békerendszerek megalkotásába még ma is potenciális, jövőbeni kutatás tárgyát képezi. A badeni béke legátfogóbb monográfiáját jegyző svájci diplomata történész a kutatásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy az európai történetírás sok esetben még mindig úgy tekint a Badenben kialakult fel-

tételekre, mint az utrechti és rastatti békék kiegészítésére.¹¹ Stücheli ezzel szemben akként érvelt, hogy jelentős szerepe volt a spanyol örökösödési háború lezárásában, sőt véglegesítésében, mi több a béke stabilizálásában. Mindenféleképpen indokolt tehát Baden kiemelése az „alulértékelt” európai történeti pozícióból.

A recenzált tanulmánykötetben közreadott írások fókuszában tehát a címhez köthető várakozások ellenére elsősorban nem a svájci jószolgálati (külpolitikai) tevékenység, vagy maga a kora újkori diplomáciatörténet állt. Annak ellenére van ez így, hogy a nyugat-európai történészek között konszenzus született arról, miszerint Osnabrück városát leszámítva hiányoznak azok a szisztematikus kutatások, amelyek ezeknek a diplomata találkozónak a vendéglátó városok társadalmi, gazdasági és kulturális életére gyakorolt hatásait behatóan elemeznék. Nem meglepő tehát, hogy Hillard von Thiessen összegzésében három további kutatási hiányra hívta fel az olvasó figyelmét. Elsőként említette a helyi lakosság benyomásainak szisztematikus feltárását. Másodikként utalt a rostocki történész a városi közigazgatás történetében tapasztalható hiányokra, azaz olyan alapkutatások hiányára, mint a békétárgyalások szervezésével kapcsolatos döntések kihatásai a városi közigazgatás fejlődésére. Végül, de nem utolsó sorban hangsúlyozta, hogy a kongresszusi diplomata és az állandó diplomáciai képviselők összehasonlító társadalomtörténeti elemzésével a jövőben mélyebb és árnyaltabb ismereteket szerezhetünk a kora újkori változó diplomáciai feltételrendszerekről.

A badeni béke a svájci emlékezetpolitikában is jelentős helyet foglal el. Az 1714. évi esemény a marignanoi csata ötszázadik évfordulója mellett az utóbbi években gyakran vált és válik aktuálpolitikai üzenetek közvetítésének eszközéül. A badeni konferenciát politikai és diplomáciai megemlékezések kísérték. A komolyzenei művek által keretezett emlékbeszédek rendkívüli hatást gyakoroltak a hallgatóságra. A városi Mária Mennybemenetele plébániatemplomban 2014. szeptember 7-én tartott megemlékezés azt a szemléleti változást is nyilvánvalóvá tette, miszerint a XIX. és a XX. században hosszú ideig kora újkori történeti példákkal alátámasztott svájci semlegesség mítosza „történelmi defenzívába” kényszerült. Az öt felszólaló közül *Jakob Kellenberger* Svájc szorosabb európai elkötelezettsége mellett érvelt, igyekezve ellensúlyozni a még mindig mantraként ismételt svájci semlegesség

11 Stücheli, Rolf: *Der Friede von Baden 1714. Ein europäischer Diplomatenkongress und Friedensschluss des „Ancien Régime”*. (Historische Schriften der Universität Freiburg Bd. 15.) Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1997.

mítoszát.¹² A háromszáz évvel ezelőtt tető alá hozott badeni békét ma már a svájci emlékezetpolitikában sem a pártatlanság szimbólumaként láttatják, hanem az európai ügyek melletti kiállás pozitív svájci példaként hivatkoznak rá. A Christian Windler által szerkesztett tanulmánykötet többek között felkínál olyan történeti téziseket Svájc kora újkori semlegességéről, amelyek az utóbbi nézet alátámasztására adnak történetileg megalapozott érveket a témával, illetve a korszakkal foglalkozó történészek számára.

Christian Windler (hg.): *Kongressorte der Frühen Neuzeit im europäischen Vergleich. Der Friede von Baden* (1714). (Kora újkori európai kongresszusi helyszínek összehasonlító történeti vizsgálata. Az 1714. évi badeni béke.) Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien 2016. 303. o.

Gyarmati Enikő

12 Kellenberger, Jakob (1944–) történész, diplomata, 1992–1999 között svájci külügyi államtitkár. 2000 és 2012 között a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának elnökeként tevékenykedett. Svájc és az Európai Unió szorosabb kapcsolatai mellett érvelő kötete két évvel ezelőtt jelent meg. Címe: *Wo liegt de Schweiz? Gedanken zum Verhältniss CH–EU*. Verlag Neue Zürcher Zeitung, Zürich 2014. 253 o.